

לקט מתוך מדרש ספרי על הפרשה

מים ראשונים: ריבוי המדרשים על שירת האזינו בספרי, אשר נחשב ל"מדרש הלכה", בהשוואה למדרשים האחרים (תנחומא ודברים רבה) הנחשבים "מדרשי אגדה", היא הוכחה לכך שהחלוקה למדרשי הלכה ואגדה היא לא מדויקת. היום מקובלת יותר החלוקה למדרשי תנאים ואמוראים (יונה פרנקל "דרכי האגדה והמדרש"). מדרש ספרי מאריך בפרשתנו במדרשי אגדה ואילו דברים רבה פותח בדבר הלכה: "הלכה, אדם מישראל שהוא חושש באוזנו מהו שיהא מותר לרפאותה בשבת?" ומסיים בדבר מוסר פשוט של חשיבות ההאזנה לדברי תורה.¹ דף זה היה מהראשונים שכתבנו ובינתיים הספקנו להקדיש דפים נפרדים למקצת מהרעיונות שמובאים כאן בתמצית. ועדיין רב ערכה של התמצית.²

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי

רבי מאיר אומר: כשהיו ישראל זכיים, הם היו מעידים בעצמם שנאמר: ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכס" (יהושע כד כב) ... קלקלו ... העיד בהם את השמים ואת הארץ.³ ...

רבי נחמיה אומר: משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה. התחיל קובל עליו לאחיו והתחיל קובל עליו לאוהביו והתחיל קובל עליו לשכניו והתחיל קובל עליו לקרוביו. לא זו האב ההוא להיות קובל והולך עד שאמר: שמים וארץ! למי אקבול עליך ...⁴

אמר לו הקב"ה למשה: אמור להם לישראל: הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם, שמא שינו את מדתם? או שמא אמר גלגל חמה איני עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם ... הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם, שמא שינתה את מדתה? שמא זרעתם בה ולא צמחה, או שמא זרעתם חטים והעלת שעורים? או שמא אמרה פרה זו איני דשה ואיני חורשת היום, או שמא אמר חמור זה איני טוען ואיני הולך? וכן לענין הים הוא אומר: "אשר שמתו חול גבול לים" שמשעה שגזרתי עליו שמא שינה את מדתו ואמר אעלה ואציף את העולם?⁵

לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר "האזינו השמים" ולפי שהיה רחוק מן הארץ אמר "ותשמע הארץ" ... בא ישעיהו ואמר "שמעו שמים" שהיה רחוק מהשמים "והאזינו ארץ" - שהיה קרוב לארץ.⁶

יערוף כמטר לקחי

"יערוף כמטר לקחי" - היה רבי מאיר אומר: לעולם הוי כונס דברי תורה כללים. שאם אתה כונסם פרטים מייגעים אותך ואי אתה יודע מה לעשות. משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה, אם נוטלם פרט, מייגעים אותו ואינו יודע מה לעשות. אבל מצרפם ועושה אותם סלעים ופורט ומוציא בכל מקום שירצה ... מצרפם ועושה אותם דינרי זהב ופורט ומוציא בכל מקום שירצה.⁷

¹ מדרש ספרי דברים, בפרט בשירת האזינו יכול בהחלט להיחשב גם כמדרש דרשני, כזה שעובר פסוק פסוק.

² נוסח מדרש ספרי דברים המדויק שבידינו הוא מהדורת אליעזר אריה פינקלשטיין שיצאה לאור חודש ימים אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה בגרמניה! ומחברה חתם עליה תאריך: מנחם אב תרצ"ט, היינו יולי 1939! להלן קטע מההקדמה להוצאה השנייה שיצאה לאור בחודש ניסן תשכ"ט ע"י בית המדרש לרבנים באמריקה, ניו יורק: "רק ע"י אומץ ליבם של העומדים בראש קהילת ישראל בגרמניה זכה הספר להופיע בדפוס, וההדפסה נגמרה חודש ימים אחרי פרוץ המלחמה העולמית השנייה. למרות כל סבלותיהם הקשות של אחינו בגרמניה בימים ההם והטרדות שעברו עליהם, השתדלו לגמור את ההדפסה. יש לתמוה על אומץ ליבם בתנאים האמורים, ועל כח רצונם האדיר, וכן על אהבתם לתורה ולחכמה שהביאו אותם לידי החלטה לגמור בכל אופן את הדפסת הספר. טפסים אחדים נשלחו לארץ ישראל וגם לארצות אחרות. ברם רובם נשאר בגרמניה וכנראה נאבדו בימי המלחמה ולא נשאר זכר מהם." ו"תודה" לדאר הגרמני.

³ כיון שבמדרש זה ובמדרשים רבים אחרים יש פירוט רב מי הם כל הגורמים שמשם "מגייס" להעיד בישראל, מהשמים ועד הנמלה, מקדים רבי מאיר ואומר שהעדות הטובה ביותר היא כאשר אדם מעיד בחבירו בבחינת "כל ישראל ערבים זה לזה". ראה מכילתא דרשב"י פרשת יתרו: "אמר הקב"ה ערבים אני צריך, אמרו הרי שמים וארץ יערבוננו, אמר להן בטילין ... אמרו בנינו יערבוננו אמר הרי ערבים טובים". ראה דברינו [כל ישראל ערבים זה בזה](#) בפרשת בחוקותי וכן [אשר ישנו פה ואשר איננו פה](#) בפרשת נצבים.

⁴ ר' נחמיה הופך את משמעות הפסוק. לשיטתו, "שמים וארץ" הוא ביטוי קריאה כמו "ריבוננו של עולם" בלשוננו. והמשמעות היא שבסופו של דבר אין לקב"ה לפני מי לקבול על עם ישראל ושניהם צריכים "להסתדר ביניהם".

⁵ האמונה היום יומית וחובת קיום התורה בעקבותיה, מקורה דווקא בטבע ולא בנס. הדבר בולט במיוחד בהתבוננות בתנועת גלי הים הבלתי פוסקת והתנפצותם אל מול היבשה. אמנם אנחנו מזכירים קריעת ים סוף כל יום, אך היא הנותנת, שזה אירוע מיוחד במינו. ביום יום אנו רואים את הפסוק באיוב לח יא: "ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליד" (המשך המדרש שם שלא הבאנו).

⁶ אבל בהשוואה בין ישעיהו ליחזקאל, ישעיהו הוא "בן כרך" המצוי תדיר אצל המלך ויחזקאל הוא "בן כפר". ראה חגיגה יג ע"ב. וכבר זכינו להאריך בנושא [האזינו השמים ותשמע הארץ](#) בדף מיוחד בפרשה זו.

⁷ ר' נחמיה מקדים שם את ר' מאיר ברעיון זה: "יערוף כמטר לקחי - היה רבי נחמיה אומר: לעולם הוי כונס דברי תורה כללים. יכול כדרך שאתה כונסם כללים תהא מוציאם כללים? תלמוד לומר: יערף כמטר לקחי, ואין יערף אלא לשון כנעני (סוחר, רוכל). משל

כי שם ה' אקרא – הבו גדל לאלהינו

כי שם ה' אקרא, רבי יוסי אומר: מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים: ברכו את ה' המבורך, שעונים אחרים: ברוך ה' המבורך לעולם ועד? שנאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו".⁸ ... ומנין שאין מזמנים אלא בשלושה? שנאמר: "כי שם ה' אקרא - הבו גדל לאלהינו".⁹ ומנין שעונים אמן אחר המברך? שנאמר: "הבו גדל לאלהינו". ומנין שאומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"? שנאמר: "כי שם ה' אקרא". ומנין לאומרים יהא שמו הגדול מבורך שעונים אחריהם לעולם ולעולמי עולמים? שנאמר: "הבו גדל לאלהינו".¹⁰

הצור תמים פעלו¹¹

"הצור תמים פעלו" – הצור, הצייר שהוא צר את העולם תחילה ויצר בו את האדם שנאמר: "וייצר ה' אלהים את האדם" (בראשית ב ז).¹² תמים פעלו, פעולתו שלימה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפילו עילה של כלום. ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר: אילו היו לי שלוש עיניים ואילו היו לי שלוש ידיים ואילו היו לי שלוש רגליים ואילו הייתי מהלך על ראשי ואילו היו פני הפוכות לאחורי, כמה היה נאה לי!¹³ תלמוד לומר: "כי כל דבריו משפט" – יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שהוא ראוי לו. אל אמונה - שהאמין בעולם ובראו. ואין עוול - שלא נבראו בני אדם להיות רשעים אלא צדיקים, וכן הוא אומר: "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז כט). צדיק וישר הוא, מתנהג בישירות עם כל באי העולם.¹⁴

שחת לו לא בניו מומם

"שחת לו לא בניו מומם", אף על פי שהם מליאים מומים קרויים בנים, דברי רבי מאיר, שנאמר: "בניו מומם". רבי יהודה אומר: אין בהם מומים, שנאמר: "לא בניו מומם". וכן הוא אומר: "זרע מרעים בנים משחיתים" (ישעיה א ד) - אם כשמשחיתים קרויים בנים, אילו לא היו משחיתים על אחת כמה וכמה.¹⁵

אין אדם אומר לחבירו: פרוט לי סלע זה, אלא: ערוף לי סלע זה. כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא, כטיפים הללו של טל ולא כטיפים הללו של מטר שהן גדולות, אלא כטיפים הללו של טל שהן קטנות". וכבר הקדשנו דף מיוחד לנושא [ערוף כמטר לקחי](#) בפרשה זו.

⁸ מה פשר "ואומרים" בלשון רבים? אולי הכוונה "כשאומרים", או שהיה מנהג של חלוקת הקהל לשניים כמין דואט של מקהלה. ראה השיטות השונות באמירת שירת הים בדברינו [שירת הים – סדר כתיבתה ואמירתה](#) שבביני של פסח.

⁹ היינו שאחד קורא לשניים אחרים לברך ביחד על המזון. "אקרא" לשון יחיד, "בהו" לשון רבים ומיעוט רבים שניים.

¹⁰ הפסוק שבפרשתנו החותם את שלושת פסוקי הפתיחה של השירה, משמש אסמכתא לאמירות רבות שבקדושה ובקהל דווקא, בתפילותינו. ראה המשך המדרש שם גם אזכור הירידה למצרים שלא הייתה אלא במטרה לגדל את שם ה' "ובשביל לקדש את שמו הגדול בעולם". כך גם "נסים וגבורות על הים ובירדן ובנחלי ארנון", "דניאל בגוב אריות ... בשביל שיעשה לו הקב"ה נסים וגבורות ובשביל לקדש את שמו הגדול בעולם", "חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש אלא כדי שיעשה להם הקב"ה נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו הגדול בעולם". כך גם ברכות התורה (ברכות כא ע"א), כך גם בטקס עגלה ערופה בשיטת רבי (יומא לז ע"א) ועוד.

¹¹ בפסוק זה נראה שמתחילה גוף השירה.

¹² ראה דרשת הצייר על פסוק בתפילת חנה בגמרא מגילה יד ע"א: "ואין צור כאלהינו - אין צייר כאלהינו. אדם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרביים ובני מעים, אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה, ומטיל בה רוח ונשמה קרביים ובני מעים". מוטב הצייר הצר מפותח במדרשי תנחומא בפרשת תזריע על לידת התינוק. ולגנאי, בפרשתנו על הפסוק: "צור ילדך תשי - היתשתם כוחו של צייר" (פסיקתא רבתי פסקא כד - הדיבור השישי לא תנאף) ויש צור-צייר עוד רבים.

¹³ על קטע זה ראה הדרשה בקהלת רבה ב יא על הפסוק "ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות ... את אשר כבר עשוהו ... כביכול הקב"ה ובית דינו עשאוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך". והוא מסיים שם: "ויצר ה' אלהים את האדם מה ת"ל אשר יצר? אלא הצור הוא צייר נאה, כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירת".

¹⁴ פעולתו (פעלו) השלימה של הצור-היוצר-הצייר בבריאה, היא בהכרח גם "פעולתו השלימה עם כל באי העולם" וכשם שאין לתמוה ולהרהר למה אין לאדם שלוש עיניים או שלוש ידיים, כך "אין להרהר אחר מעשיו" בהנהגתו של בורא העולם. "כי כל דרכיו משפט" משלים את "הצור תמים פעלו". אלא שחיבור שני חלקי משפט אלה לא תמיד נראה לעינינו בניסיונות החיים של עם ישראל לתולדותיו. וכבר הקדשנו [דף מיוחד לנושא זה](#) בפרשה זו בשנה האחרת, ראה שם.

¹⁵ ושם עוד על הפסוק בירמיהו ד כב: "חכמים המה להרע - והלא דברים קל וחומר, ומה כשהם מרעים קרויים חכמים, אילו היו מטיבים על אחת כמה וכמה". ועוד שם על "בנים סכלים", על "שומעים ואינם עושים" שהם "קרויים עמי". אילו שומעים ועושים על אחת כמה וכמה. ראה שמות רבה פרשה מב שמקשר בין דברי הקב"ה למשה בחטא העגל: "לך רד כי שיחת עמך" ובמדרש תנחומא כי תשא סימן כב: "לך רד - ... נאמר כאן לך רד בניזיפה כי שחת ... מיד עמד משה לפני הקב"ה ואמר: רבוני, מה סרחוני? א"ל: שחת עמך. א"ל משה: וכי עמי הם? והם עמך ונחלתך אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה". ואולי כבר הקדים המקרא את הדרשן כאשר בשירת האזינו בסוף חייו עונה משה לקב"ה כשהוא אומר: "שיחת לו - לא בניו מומם" (חלוקה שנשענת על טעמי המקרא). מה שגם מתקשר עם פסוקי הושע שבסוף פרק א אומר: "וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עָמִי כִּי אֶתֶם לֹא עָמִי וְאֲנִי לֹא אֱהִי לְכֶם ופותח מיד בפרק ב בפסוק: "וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמְד וְלֹא יִסְפָּר וְהָיָה בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אֶתֶם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי". אך ראה פירוש רשב"ם לפסוק שהולך נגד הפיסוק עפ"י טעמי המקרא: "שחת לו - שחת ישראל לעצמו, כדכתיב: שיחתך ישראל כי בי בעוזך. הוא גרם לעצמו השחתה: לא - כלומר ולא אחר: בניו מומם - מומם הוא כפל לשון של שחת ישראל. בניו של הקב"ה הם עשו מום בעצמם, כדכתיב: כי משחתם בהם מום בם". ועוד הרבה בפרשני המקרא על פסוק זה.

הלה' תגמלו זאת?

משלו משל, למה הדבר דומה? לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד בוליוטוס בשוק.¹⁶ אמרו לו השומעים: שוטה שבעולם! כנגד בוליוטוס אתה עומד וצוהב? מה אם רצה להכותך או לקרוע את כסותך או לחבשך בבית האסורים, שמא את יכול לו? אם היה קטרון שגדול ממנו על אחת כמה וכמה. אם היה הפתקס שגדול משניהם על אחת כמה וכמה. דבר אחר הלה' תגמלו זאת, משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו בשוק אמרו לו השומעים: שוטה שבעולם, כנגד מי אתה עומד וצוהב, כנגד אביך? שמע כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך. אם לא כבדתו לשעבר, צריך אתה לכבדו עכשיו. שלא יהא כותב כל נכסיו לאחרים. כך אמר להם משה לישראל: אם אי אתם זכורים נסים וגבורות שעשה לכם הקב"ה במצרים, היזכרו כמה טובות עתיד ליתן לכם לעולם הבא.¹⁷

הלא הוא אביך קנך

הלא הוא אביך קנך, אמר להם משה לישראל חביבים אתם לו, קנין אתם לו, ואי אתם ירושה לו משל לאחד שהורישו אביו עשר שדות ועמד וקנה שדה אחת משלו, והיה אוהב אותה מכל שדות שהורישו אביו. וכן מי שהורישו אביו עשר פלטריאות ועמד וקנה פלטריא אחת משלו, ואותה היה אוהב מכל פלטריאות שהנחילו אביו. כך אמר להם משה לישראל: חביבים אתם לו, קנין אתם לו, ואי אתם ירושה לו.¹⁸

ירכיבהו על במתי ארץ

על במותי ארץ - זו תורה, "ויאכל תנובות שדי" - זה מקרא, "ויניקהו דבש מסלעי" - זו משנה, "ושמן מחלמיש צור" - זה תלמוד. "חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים" - אלו קלים וחמורים וגזירות שוות ודינים ותשובות. "עם חלב כליות חטה" - אלו הלכות שהן גופה של תורה. "ודם ענב תשתה חמר" - אלו הגדות שהם מושכות לבו של אדם כיון..

שבת שלום

מחלקי המים¹⁹

¹⁶ עשיר שהוא גם בעל תפקיד, ממונה בשלטון רומי. קטרון הוא סנטוריון - "שר מאה" ופתקס צ"ל בעל דרגה גבוהה עוד יותר (שלא ה צוהב הוא

¹⁷ והמשך הפסוק המתבקש: "עם נבל ולא חכם" ודרשת ספרי שם: "נבל לשעבר. ולא חכם, לעתיד לבוא". שני המשלים מדגימים את שתי הפנים שהתורה ומשה מנסים כל העת לשקף כלפי עם ישראל. תחשבו שאתם עבדים לקב"ה: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", ותחשבו שאתם: "בנים אתם לה' אלהיכם". ראה דברינו [אם כבנים אם כעבדים](#) בראש השנה. איזה פן משניהם חמור יותר? פן העבד שהאיום כלפיו הוא שיבוא משעבד קשה יותר, או פן הבן שהאיום כלפיו הוא שהאבא יכתוב את נכסיו לאחרים?

¹⁸ אנחנו עדיין באותו פסוק של המדרש הקודם ולפיכך פירושו הוא פשוט למדי: איך אתם ככה גומלים לה', עם נבל ולא חכם, הלו הוא אביך קנך וכו'. כך עולה משאר המדרשים ומכל הפרשנים. ראה כדוגמא פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כז - שמעו: "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך - כשאתה עושה רצונו אביך ואתה בנו, ואם לאו על כרחך שלא בטובתך קונך ואתה עבדו, שנאמר: העבד ישראל אם יליד בית הוא (ירמיה ב יד), הוי: שמע לו וטוב לך שמע לאביך, שמעו דבר ה' בית יעקב" ובפרשני המקרא, פרוש אבן עזרא על הפסוק, רמב"ן ועוד. בכך גם מתקשר הפסוק הבא: זכור ימות עולם וכו'. אבל מדרש ספרי זה קשה להבנה, בפרט המלים: "אי אתם ירושה לו". ה"אחד" במשל שקנה שדה הוא הקב"ה, "השדה" הוא עם ישראל. כך נראה לומר. אז מי הוא "אביו"? תאמר, ש"אביו" הוא רק במשל ולא בנמשל. אבל עדיין, בנמשל, שמתחיל במילים: "כך אמר להם משה", מה פירוש אי אתם ירושה לו? שאינכם חלק מהבריאה הכוללת שבאה כאילו בירושה לקב"ה? נשמח לשמוע פתרונות משואבי המים.

¹⁹ למרות דברי המדרש לעיל שהגדות הן יין, אנחנו ממשיכים לחלק מים - מה שבטוח.